

Pećine u Debeljacima kod Banje Luke

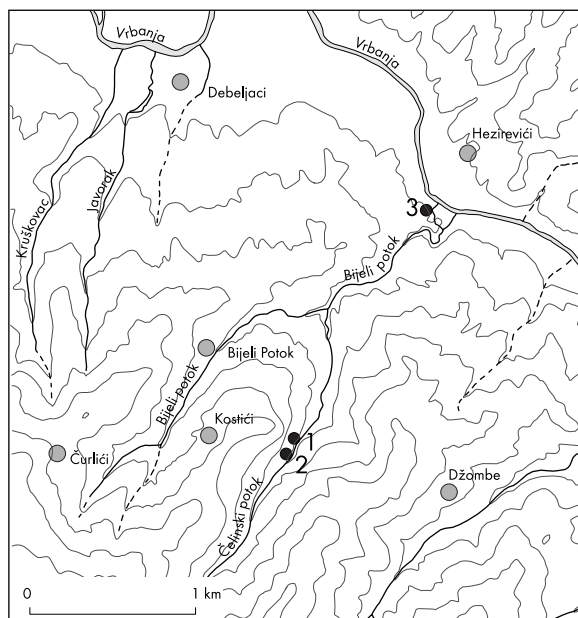
Darko PERIŠA

Izvlaček

V Debeljacima pri Banja Luci sta na območju ob spodnjem toku reke Vrbanje dve jami, ki so ju uporabljali v mlajši bronasti dobi. Hajdučka pećina je bila začasno oz. občasno bivališče ljudi, ki so naseljevali to območje v mlajši bronasti dobi. Jamo Mišarico so uporabljali v kulturne namene. Bronasti sekiri, ki sta bili najdeni v izviru v zadnjem delu jame, sta votivna darova bogovom podzemlja in vode.

Abstract

Two caves used in the late Bronze Age are located at Debeljaci near Banja Luka, in the area along the lower course of the Vrbanja River. Hajdučka Cave was the temporary or occasional habitat of people who had settled this area in the late Bronze Age. Mišarica Cave was used for religious purposes, and the bronze axes that were found next to a spring of water in the final section of the cave were votive gifts to the gods of the underworld and water.

U Debeljacima kod Banje Luke, kod zaselka Kostića, na lijevoj obali Čelinskog potoka, ispod visokih i strmih stijena koje se zovu Bijele stijene, nalaze se dva pećinska arheološka nalazišta - Hajdučka pećina i Mišarica (*sl. 1*). Osim njih, na tom području nalaze se još dvije pećine - Lazareva pećina i Zaglavački kamen, ali one, za sada, nisu potvrđene kao arheološka nalazišta. Istraživačka ekipa Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode u Banjoj Luci izvela je 1983. u pećini Mišarici pokusno arheološko iskopavanje,¹ dok je autor ovog rada u suradnji sa Speleološkim društvom u Banjoj Luci, u dva navrata 1986. i 1987., obišao spomenute pećine radi prikupljanja arheoloških podataka i izrade dokumentacije.²

Sl. 1: Položaj nalazišta u Debeljacima: 1 - Hajdučka pećina, 2 - Mišarica, 3 - Stražbenica.

Abb. 1: Die Lage des Fundortes in Debeljaci: 1 - Hajdučka Pećina, 2 - Mišarica, 3 - Stražbenica.

¹ Pokusno arheološko iskopavanje izvedeno je 30. kolovoza 1983. pod vodstvom Borisa Graljuka, tada arheologa u Zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirode u Banjoj Luci.

² Pećine sam obišao 7. svibnja 1986. i 24. kolovoza 1987. Sa zahvalnošću se prisjećam suradnje s Anikicom Brkić, Draganom Crepuljom, Svjetlanom Crepulja i Draganom Sandićem, tadašnjim članovima Speleološkog društva u Banjoj Luci.

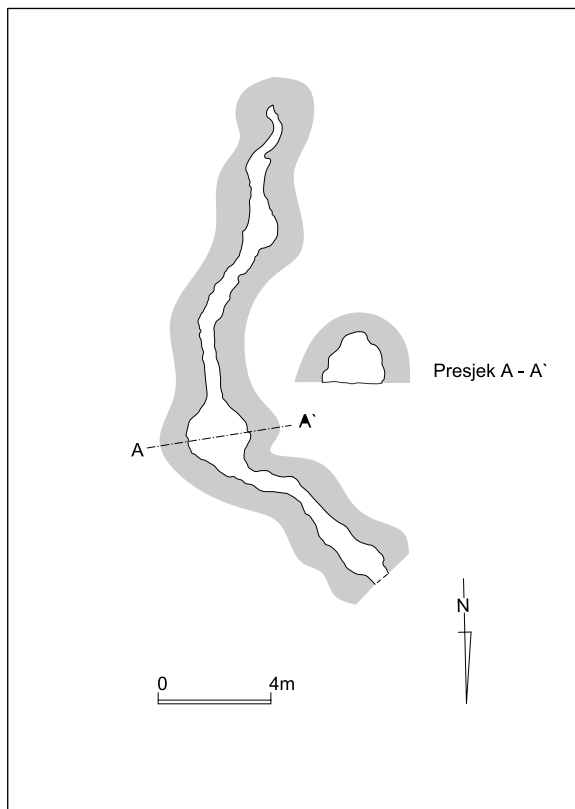
Sl. 2: Ulaz u Hajdučku pećinu.
Abb. 2: Eingang in die Hajdučka Pećina.

HAJDUČKA PEĆINA

Za pećinu je vezana narodna legenda o hajducima iz doba osmanske vladavine po čemu je i dobila ime.

Ulaz u pećinu, visok 2 m i širok 0,7 m, okrenut je prema sjeverozapadu (sl. 2). Pećina ima oblik uskog kanala dugog 20 m s tri pravca pružanja: sjeverozapad-jugoistok, sjever-jug i sjeveroistok-jugozapad (sl. 3). Pećina je najvećim dijelom široka 0,5 m, a svega na nekoliko mjesta do 1,2 m. Visina pećine iznosi od 0,5 do 2 m. Na 7 m od ulaza nalazi se najširi dio pećine koji ima oblik male prostorije duge 2,5 m, široke 2 m i visoke 2 m. Tlo pećine je ravno i kamenito, a pokriveno je vrlo tankim slojem sipke zemlje.

Ispred pećine nalazi se manji plato, dug 10 m i širok 1,5 m, prirodno zaštićen visokim stijenama koje se uzdižu iznad ulaza. Plato je pokriven tankim slojem sipke zemlje, debljine 0,3-0,4 m, tako da na pojedinim mjestima već izbija matična stijena. Prilikom obilaženja, na platou ispred ulaza nađeno je nekoliko uglavnom manjih ulomaka grubog keramičkog posuđa od kojih su se mogli odrediti ulomci posuđa s uvučenim i koso kaneliranim ili izvučenim i facetiranim obodima i ulomci posude na čijem se obodu i horizontalnoj plastičnoj traki

Sl. 3: Plan Hajdučke pećine.
Abb. 3: Plan der Hajdučka Pećina.

ispod oboda nalaze udubljena izvedena utiskivanjem prsta. Ti ulomci pripadaju kasnom brončanom dobu, odnosno kulturi polja s urnama.

MIŠARICA

Pećina Mišarica nalazi se oko 300 m jugozapadno od Hajdučke pećine. Pećina je dobila ime po velikoj populaciji slijepih miševa (šišmiša) koja u njoj živi. Za pećinu je također vezana narodna legenda o hajducima iz doba osmanske vladavine.

Ulaz u pećinu, visok 7 m i širok 8 m, okrenut je prema istoku (sl. 4). Ulazni hodnik koji vodi u prvu dvoranu dug je 15 m, širok 6-7 m i visok 5-7 m, a orijentiran je u pravcu istok-zapad. U tom dijelu pećine nalazi se nekoliko kamenih blokova koji su otpali sa svoda. Prva dvorana u tlocrtu ima kružni oblik promjera 15 m. Najveća visina dvorane je 12 m. Na svodu te dvorane izlučeni su prekrasni stalaktiti različitih veličina. Iz prve dvorane u smjeru sjeverozapada odvaja se hodnik dug 10 m, širok 2,5 m i visok 2,5-4 m, koji vodi u drugu dvoranu. Druga dvorana u tlocrtu također ima kružni oblik promjera 9 m. Najveća visina dvorane je 5 m. U istočnom dijelu te dvorane nalazi se nekoliko lako

Sl. 4: Ulaz u pećinu Mišaricu.

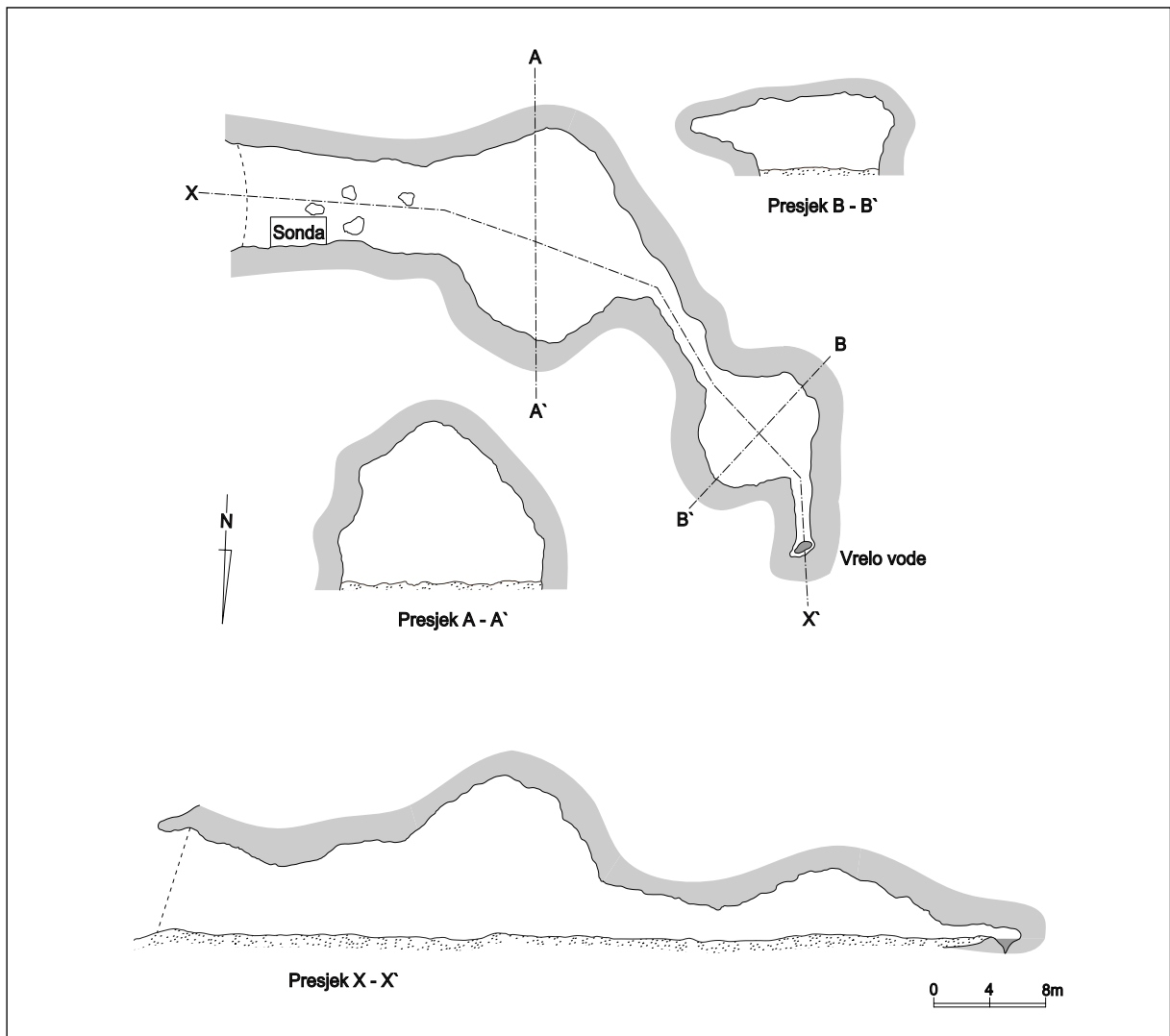
Abb. 4: Eingang in die Höhle Mišarica.

pristupačnih etažnih prostora. Iz te dvorane u smjeru sjevera odvaja se uski pokrajni kanal dug 6 m, širok

1,5 m i visok 1 m, na čijem se završetku nalazi sifonsko vrelo vode. To je ujedno i završetak pećine koja ima ukupnu dužinu oko 65 m (sl. 5). Tlo pećine je ravno, a pokriveno je svijetlosmeđom pjeskuljastom glinom i većim ili manjim oštrobriđnim kamenjem.

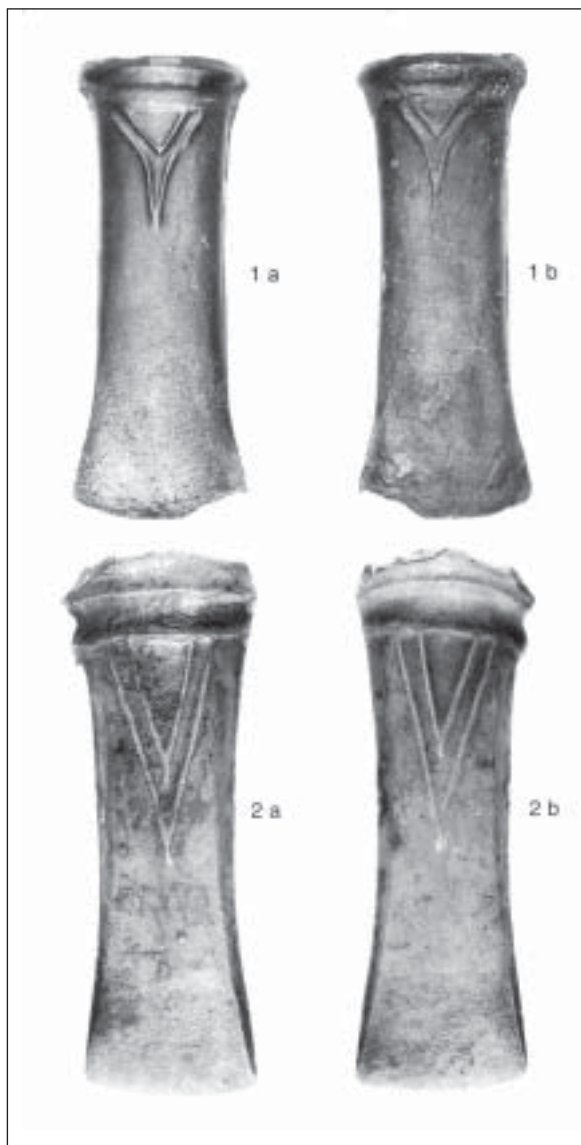
Pećina je hidrološki aktivna u većem dijelu godine. Voda koja izvire na njezinom završetku protječe kao plitki potok prema izlazu (ulazu), odakle se kao vodopad ulijeva u Čelinski potok. Osim ljeti, cijela površina pećine uvijek je poplavljena.

U ulaznom pećinskom hodniku je, uz sjevernu bočnu stranu, 1983. otvorena sonda veličine 4 x 2 m koja je iskopana do dubine oko 0,7 m. Od površine pa sve do spomenute dubine nalazi se sloj svijetlosmeđe pjeskuljaste gline s većim ili manjim oštrobriđnim kamenjem. Taj sloj proteže se i ispod spomenute dubine. Na dubini od 0,1 do 0,3 m nađeno je svega nekoliko predmeta iz novog vijeka: brončani

Sl. 5: Plan pećine Mišarice.

Abb. 5: Plan der Höhle Mišarica

Sl. 6: Pećina Mišarica. Sve bronca. M. = 1:2.
Abb. 6: Höhle Mišarica. Alles Bronze. M. 1:2.

uteg od vage (tzv. kantara), brončani venecijanski novac iz 17.-18. st., kresivo za pušku kremenjaču, keramička lula i nekoliko ulomaka keramičkog posuda koje je rađeno na brzom lončarskom kolu.³ Ti nalazi, u neku ruku, samo potvrđuju i opravdavaju vjerodostojnost narodne legende o korištenju pećine od

strane hajduka u doba osmanske vladavine.

Za vrijeme izvođenja pokusnog arheološkog iskopavanja pregledana je cijela površina pećine i tom prilikom, na njezinom završetku uz vrelo vode, nađena je jedna brončana sjekira (sl. 6: 1). Ekipe ronilaca iz Ronilačkog kluba "Buk" u Banjoj Luci pokušala je u ljeto 1991. preroniti kroz sifonsko vrelo i ispitati postoji li nastavak pećine. Taj pokušaj nije bio uspješan, jer je otvor sifona uzak za odraslog čovjeka. Međutim, tom prilikom je uz vrelo vode slučajno nađena još jedna brončana sjekira (sl. 6: 2) slična prethodnoj.⁴ Ti nalazi upućuju na realnu pretpostavku da bi u sifonskom vrelu moglo biti još brončanih predmeta koje, iz spomenutog razloga, za sada nije moguće izvaditi.⁵

Opis sjekira:

1. Brončana tuljasta sjekira s facetiranim prstenastim zadebljanjem oko ruba usadnika i blago proširenim sječivom sa zaobljenom oštricom koja je na jednom mjestu oštećena. Na obadvojema stranama, ispod prstenastog zadebljanja nalazi se horizontalna plastična linija i dva plastična "V" ukrasa koja s njom formiraju trokuteve. Unutrašnji "V" ukrasi sastavljeni su od po dvije ravne linije, dok su vanjski "V" ukrasi sastavljeni od po dvije uvijene linije. Ukrasi na jednoj i drugoj strani razlikuju se u manjim nijansama. Osim toga, strana sjekire na sl. 6: 1a bolje je odljevena u odnosu na stranu na sl. 6: 1b na kojoj se vide sitne šupljine i nepravilnosti nastale prilikom lijevanja. U gornjem dijelu, na bočnim stranama nalazi se po jedna rupica za prikivanje sjekire za držak. Sjekira je duga 13,8 cm, sječivo je široko 5,4 cm, dok je otvor tuljca veličine 3,8 x 2,7 cm (sl. 6: 1).

2. Brončana tuljasta sjekira s prstenastim zadebljanjem oko ruba usadnika i blago proširenim sječivom sa zaobljenom oštricom. Rubovi sjekire su facetirani. Na obadvojema stranama, ispod prstenastog zadebljanja nalazi se horizontalna plastična linija i dva izdužena plastična "V" ukrasa koja s njom formiraju trokuteve. I na jednoj i na drugoj strani "V" ukrasi sastavljeni su od ravnih linija. U gornjem dijelu, na jednoj bočnoj strani trebala se nalaziti ušica za pričvršćivanje sjekire za držak. Međutim, greškom prilikom lijevanja

³ U Arheološkom leksikonu navodi se da ulomci keramičkog posuda nađeni u pećini Mišarici pripadaju kasnom brončanom dobu. Usporediti: Graljuk 1988, 131. Međutim, ulomci keramičkog posuda oprani su tek 1990. i tada se vidjelo da su zapravo novovijekovni! Vjerojatno je brončana sjekira, koja je nađena u toj pećini 1983., B. Graljuka navela na pogrešan zaključak da i ulomci keramičkog posuda pripadaju kasnom brončanom dobu.

⁴ Ta sjekira bila je predana Zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirode u Banjoj Luci, ali bez podataka o nalazištu. Na sjekiri je bila pečinska siga što je upućivalo da ona potječe iz neke pećine. Kasnijim raspitivanjem saznao sam da je sjekira zapravo nađena u pećini Mišarici.

⁵ Na ovom mjestu srdačno zahvaljujem B. Graljuku koji mi je ljubazno ustupio na objavljivanje sjekire iz pećine Mišarice.

umjesto ušice ostao je samo neznatan izljev bronce. Izgleda da je sva vanjska površina sjekire bila prevučena tankim slojem "bijele bronce" koji joj na svjetlu daje poseban sjaj.⁶ Na strani sjekire na *sl. 6: 2a* prevlaka od "bijele bronce" do danas se zadržala na dosta velikoj površini, posebno u gornjem dijelu, dok je na strani na *sl. 6: 2b* očuvana samo u neznatnim tragovima. Osim toga, prilikom nanošenja te prevlake neznatna količina istopljene "bijele bronce" slučajno je ucurila u tuljac sjekire. Sjekira je duga 15,9 cm, sječivo je široko 5,1 cm, dok je otvor tuljca veličine 3,5 x 2,8 cm (*sl. 6: 2*).

Brončane tuljaste sjekire s raznim kombinacijama plastičnih "V" ukrasa svojstvene su u prvom redu za kulturu polja s urnama u srednjem Podunavlju, a posebno su česte u međuriječju Dunava, Drave i Save i na području južno od rijeke Save. Zastupljene su i na području drugih istovremenih kultura na zapadnom Balkanu, ali u manjoj mjeri. Sjekire iz pećine Mišarice svojim dimenzijama i ukrasima pripadaju starijem dijelu kasnog brončanog doba, preciznije 12. ili 11. st. pr. Kr. Najbliže i najpotpunije analogije sjekiri na *sl. 6: 1* predstavljaju jedan primjerak iz ostave iz Bizovca kod Osijeka⁷ i jedan primjerak s nepoznatog nalazišta u zapadnoj Hercegovini.⁸ Najbližu i najpotpuniju analogiju sjekiri na *sl. 6: 2*

predstavlja jedan primjerak s nepoznatog nalazišta u Lici.⁹ Specifičnost sjekire na *sl. 6: 2* predstavlja prevlaka od "bijele bronce" na vanjskoj površini koja joj na svjetlu daje poseban sjaj. Inače, "bijela bronca" je, zbog velikog postotka kositra, u kasno brončano doba bila skupocjena i od nje se prije svega izrađivao nakit.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Hajdučka pećina i Mišarica nalaze se u okolici Banje Luke, na području uz donji tok rijeke Vrbanje. To područje sastavni je dio sjeverne, odnosno sjeverozapadne Bosne koja je u kasno brončano doba pripadala kulturi polja s urnama.¹⁰

U široj okolici Banje Luke do sada je otkriveno više nalazišta koja pripadaju kasnom brončanom dobu, odnosno kulturi polja s urnama. Gradine koje su bile naseljene u kasno brončano doba do sada su otkrivene u Aginom selu,¹¹ Bočcu,¹² Čokorima,¹³ Kolima,¹⁴ Krupi na Vrbasu,¹⁵ Pavićima,¹⁶ Radmanićima,¹⁷ Radosavskoj,¹⁸ Šljivnu,¹⁹ Šušnjari²⁰ i Zelencima.²¹ U Laktašima je otkriveno otvoreno naselje koje je osnovano na završetku kasnog brončanog doba.²² Metalurška djelatnost kasnog brončanog doba ustanovljena je na gradini u

⁶ Spektralna analiza prevlake pokazala je da se radi o bronci s velikim postotkom kositra za koju se koristi naziv "bijela bronca". Točna zastupljenost bakra i kositra u toj leguri za ovu priliku nije određena. Analizu je izvršio dr. Milko Jakšić (Institut "Ruder Bošković" u Zagrebu), na čemu mu i na ovom mjestu zahvaljujem.

⁷ Vinski-Gasparini 1973, t. 36: 161.

⁸ Žeravica 1993, 93, t. 34: 457.

⁹ Ibid., 93, t. 34: 460. Ružica Drechsler-Bižić tu je sjekiru objavila kao nalaz iz Čemernice u Lici. Vidjeti: Drechsler-Bižić 1983, 382, t. 52: 4. To nije točno, jer je u Čemernici nađena jedna druga sjekira. Usporediti: Ljubić 1889, 65 i 69. Osim toga, Čemernica se ne nalazi u Lici već na Kordunu. Riječ je o davno napuštenom selu između Gline i Vrgin-Mosta.

¹⁰ Za kulturu polja s urnama u sjevernoj Bosni vidjeti: Vinski-Gasparini 1983a, 617-637.

¹¹ Pokusno arheološko iskopavanje na Sijenskoj gradini u Aginom selu izveo je 1987. Orhan Jamaković, tada arheolog u Muzeju Bosanske krajine u Banjoj Luci, kojem zahvaljujem za pregled predmeta s tog nalazišta. Gradina je bila naseljena u kasno brončano i željezno doba. Od predmeta iz kasnog brončanog doba, osim ulomaka keramičkog posuđa, nađen je i mali brončani vrh koplja. Rezultati iskopavanja nisu objavljeni.

¹² Pokusno arheološko iskopavanje na gradini u Bočcu izveo je 1987. O. Jamaković kojem zahvaljujem za pregled predmeta s tog nalazišta. Gradina je bila naseljena u eneolitiku i kasno brončano doba. Rezultati iskopavanja nisu objavljeni.

¹³ Žeravica 1989, 25-26.

¹⁴ Ibid., 27-28.

¹⁵ U Krupi na Vrbasu, prilikom rekognosciranja koje sam tu izvodio 4. srpnja 1986., ispod sjeverne strane najnižeg dijela kompleksa srednjovjekovnog Greben-grad, prikupio sam veći broj ulomaka keramičkog posuđa koji pripadaju kasnom brončanom dobu, odnosno kulturi polja s urnama. To govori da se na tom mjestu nalazila i prethistorijska gradina koja je kasnije uništena opsežnim građevinskim radovima u srednjem vijeku.

U Krupi na Vrbasu, iznad vrela rječice Krupe, oko 2,5 km sjeverozapadno od Greben-grad nalazi se još jedna prethistorijska gradina, ali za sada ne znamo je li bila naseljena u kasno brončano doba. Gradinu sam obišao zajedno s B. Graljukom 13. rujna 1990. Na površini gradine našli smo nekoliko ulomaka prethistorijskog grubog keramičkog posuđa koji se ne mogu kronološki bliže odrediti.

¹⁶ Žeravica 1989, 40-41.

¹⁷ Fiala 1894, 326-328; Žeravica 1989, 34-35.

¹⁸ Čović 1965, 69.

¹⁹ Žeravica 1989, 36-37.

²⁰ Miletić 1971, 17. Gradinu sam obišao 6. lipnja 1987., 1. listopada 1987. i 17. lipnja 1990.

²¹ Žeravica 1989, 29.

²² Nikolić 1962a, 300-301; Miletić 1971, 18, sl. 1-3.

Radmanićima gdje je nađen kalup za lijevanje brončanog nakita.²³ Groblja koja pripadaju kulturi polja s urnama otkrivena su u Mahovljanima²⁴ i Radosavskoj.²⁵ Osim tih nalazišta slučajno je nađeno i nekoliko pojedinačnih brončanih predmeta koji pripadaju kasnom brončanom dobu. Kod Bočca, u kanjonu rijeke Vrbas, nađena su dva srpa²⁶ i tuljasta sjekira,²⁷ u Banjoj Luci tuljasta sjekira,²⁸ u Laktašima narukvica,²⁹ a u Ivanjskoj hiperdimen-zionirana lučna fibula koja je nesumnjivo imala votivnu namjenu.³⁰ U okolici Banje Luke, bez bližih podataka, nađena je još jedna brončana tuljasta sjekira.³¹

Na području uz donji tok rijeke Vrbanje sve do njezinog ušća u rijeku Vrbas, osim Hajdučke pećine i Mišarice, ima još nekoliko nalazišta koja pripadaju kasnom brončanom dobu, odnosno kulturi polja s urnama.

Oko 1,5 km sjeveroistočno od Hajdučke pećine, na desnoj obali Bijelog potoka, nedaleko od njegovog ušća u rijeku Vrbanju, nalazi se gradina Stražbenica.³² Gradina je smještena na jednom kamenitom brežuljku visokom oko 30 m. Gradina je gotovo sa svih strana prirodno zaštićena strmim padinama brežuljka. Pristup

je moguć jedino s južne strane, pa je na toj strani gradina zaštićena bedemom. Gradina ima dva izdvojena dijela: viši dio koji zauzima sami vrh brežuljka čija veličina iznosi sjever-jug 22 m i istok-zapad 13 m, i niži dio, mnogo veće površine, koji zauzima južnu blagu padinu brežuljka. Vrh gradine predstavlja izvrstnu promatračnicu s koje se može kontrolirati šira okolica.³³ Na gradini su nađeni brojni ulomci prethistorijskog keramičkog posuđa od kojih neki primjerci sasvim sigurno pripadaju kasnom brončanom dobu, odnosno kulturi polja s urnama. Ispod sjeverne strane gradine nađena je ostava brončanog oružja od koje je sačuvan samo jedan brončani mač s jabučicom u obliku bubrega koji pripada mlađem dijelu kasnog brončanog doba.³⁴

Osim gradine Stražbenice na tom području nalaze se još dvije gradine koje su bile naseljene u kasno brončano doba. To su gradina na Rebrovcu³⁵ i gradina Orlovača na Starčevici.³⁶ U blizini gradine na Rebrovcu, u Medenom polju, nađena je ostava brončanog nakita od koje je sačuvano šest nanogvica i jedan dijadem.³⁷ Ta ostava pripada 11. st. pr. Kr.³⁸ Osim toga, u Čelincu je nađena i jedna brončana tuljasta sjekira.³⁹

²³ Fiala 1894, sl. 1.

²⁴ Miletić 1971, 18, sl. 4.

²⁵ Čović 1966-1967, 161-167, t. 1; 2, prilog 1.

²⁶ Čurčić 1907, 207, t. 1: 17.

²⁷ Žeravica 1993, 89, t. 27: 372. Tu je zabunom napisano da se Bočac nalazi kod Jajca.

²⁸ Sjekira se čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu, a upisana je samo u Glavnu inventarnu knjigu pod red. br. 1/1930. Za nju je zapisano da je nađena u Banjoj Luci prilikom rušenja gradskih zidina što se odnosi na tvrđavu Kastel.

²⁹ Fiala 1894, 328, sl. 4: 4. Narukvica je nađena u neposrednoj blizini nalazišta Brdašca i nesumnjivo stoji u vezi s njim.

³⁰ Radimský 1893, 494-496, sl. 31.

³¹ Žeravica 1993, 94, t. 35: 469.

³² Gradinu sam obišao u nekoliko navrata: 8. lipnja 1986., 13. studenog 1986. (zajedno s O. Jamakovićem), 4. travnja 1987. (zajedno s B. Graljukom), 30. kolovoza 1987. i 17. rujna 1989.

³³ Gradina je zbog svojeg strateškog položaja, po čemu je i dobila ime Stražbenica, bila korištena i u kasnom srednjem vijeku. Na vrhu gradine još su vidljive loše očuvane supstrukcije jedne kule koja je bila izgrađena od klesanog kamena vezanog žbukom, a također je nađeno i nekoliko ulomaka srednjovjekovnog keramičkog posuđa.

³⁴ Dr. Rajko Kuzmanović, redoviti profesor na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Banjoj Luci, priopćio mi je 1986. da su radnici prilikom gradnje željezničke pruge normalnog kolosjeka Banja Luka - Doboj, neposredno pred Drugi svjetski rat, ispod gradine Stražbenice slučajno našli jednu "sablju", nekoliko noževa i jedan štit. Prema njegovom kazivanju, spomenutu "sablju" našao je Petar Adamović (r. 1922.) iz Debeljaka. Te podatke je R. Kuzmanović donio i u poglavlju *Ilirsko-rimsko obilježje* svoje monografije o Čelincu i okolici. Vidjeti: Kuzmanović 1973, 10. Iz razgovora s P. Adamovićem saznao sam da je on 1939., kada je kao mladić radio na gradnji željezničke pruge, zajedno s nekoliko radnika ispod gradine slučajno na jednom mjestu našao nekoliko primjeraka brončanog oružja: mač, vrh koplja i nekoliko sjekira i noževa. On je osobno našao i uzeo spomenuti mač, dok su ostale predmete međusobno podijelili drugi radnici. Prema njegovom kazivanju, mač je imao držak i bio je dug oko 50 cm; s njega je sastrugao patinu da vidi o kojem je metalu riječ, a kada se uvjerio da je u pitanju samo bronca, on i nadzornik radova otišli su u Banju Luku i predali ga Muzeju Vrbaske banovine (danas Muzej Bosanske krajine). Odmah je bilo jasno da se ti podatci mogu odnositi samo na brončani mač s jabučicom u obliku bubrega koji se čuva u tom muzeju. Vidjeti: Nikolić 1962b, 73-74, t. 3: 16; Harding 1995, 85, t. 35: 265. To je jedini brončani mač u tom muzeju, a s njega je većim dijelom sastrugana patina što odgovara izjavi P. Adamovića. Osim toga, taj je mač dospio u muzej prije Drugog svjetskog rata, a uz njega postoji podatak da je nađen prilikom gradnje željezničke pruge. Taj je podatak vjerojatno i bio razlog zašto je prilikom njegove prve objave Vera Nikolić navela da on potječe iz zapadne Bosne, dok u istom radu za druge predmete koji nemaju podataka o nalazištu to izričito i navodi. Tako je poslije dugo godina dobio sigurni podatak o nalazištu s kojeg potječe taj značajan nalaz.

³⁵ Za osnovne podatke o toj gradini vidjeti: Marijanović 1988, 130. Gradinu sam obišao 4. svibnja 1988.

³⁶ Na podatku zahvaljujem O. Jamakoviću i B. Graljuku koji su na toj gradini 1990. izveli pokusno arheološko iskopavanje. Rezultati iskopavanja nisu objavljeni.

³⁷ Nikolić 1962b, 70-71, t. 6: 30-31.

³⁸ Vinski-Gasparini 1973, 145.

³⁹ Sjekira je nađena na lijevoj obali Vrbanje, na padini brda Borika iznad hotela "Evrope". Slučajno ju je našao Dragoljub

Hajdučka pećina bila je samo privremeno ili povremeno stanište ljudi koji su naseljavali to područje u kasno brončano doba. Korišten je samo prirodno zaštićen prostor ispred ulaza u pećinu jer sama unutrašnjost ne pruža zbog svoje površine nikakve povoljne uvjete. Ako je unutrašnjost pećine i bila korištena, onda je to jedino moglo biti u maloj prostoriji.

Što se tiče Mišarice, pokusno arheološko iskopavanje pokazalo je da u ulaznom pećinskom hodniku nema kulturnog sloja, već da se malobrojni nalazi iz novog vijeka sasvim sporadično pojavljuju, i to na maloj dubini. Nenaseljenost pećine uvjetovana je protjecom vode i poplavljenosti cijele površine tijekom većeg dijela godine. Malobrojni nalazi koji su dobiveni arheološkim iskopavanjem upućuju nas da je ulazni pećinski hodnik bio privremeno ili povremeno korišten u spomenutom razdoblju i to nesumnjivo ljeti jer pećina jedino tada nije poplavljena.

Nepogodni uvjeti za naseljavanje i nalazi brončanih sjekira uz vrelo vode u završnom, teže pristupačnom i uskom dijelu pećine, postavljaju nam pitanje u kakve je svrhe Mišarica bila korištena u kasno brončano doba? Pećina je svojom veličinom, kompleksnošću i unutrašnjom ljepotom sigurno jako privlačila ljude koji su živjeli na tom području u kasno brončano doba - istjecanje vode iz njezine unutrašnjosti u Čelinski potok je zadivljiv i impresivan prizor - te je u njima nesumnjivo stvarala religijski odnos prema prirodnim pojavama koje su bile vezane za njihov duhovni život. Po svemu sudeći pećina je, makar u sasvim kratkom vremenskom rasponu, korištena u posebne - kultne svrhe, a brončane sjekire bile su votivni darovi bogovima podzemlja i vode.

Kulturna mjesta s votivnim darovima ili ostavama na području kulture polja s urnama vezana su za brežuljke, rijeke, jezera, močvare i pećine. Za razliku od drugih kulturnih mjesta, pećinska kulturna mjesta s votivnim ostavama vrlo su rijetka na području te kulture. Osim pećine Mišarice za sada su poznata samo još dva takva nalazišta. To su Mušja jama u Sloveniji i Gajina pećina u Hrvatskoj.

Mušja jama nalazi se kod Škocjana u zaleđu Trsta.

Velika i raznovrsna votivna ostava iz te pećine sadržava 244 brončana i 10 željeznih vrhova kopalja, 24 brončana tuljca za donji završetak koplja, 11 brončanih i jedan željezni mač, 17 brončanih tuljastih sjekira, tri brončane sjekire sa zalisticima, 12 brončanih srpova, sedam brončanih noževa, željezni vrh strijele, tri brončane kacige s krijestom, dijelove nekoliko brončanih kaciga kalotnog i zvonolikog tipa, brončane dijelove nekoliko korica za mač, veći broj raznog brončanog nakita, veći broj ulomaka brončanih vjedara i kotlova, te još mnogo sitnih i slijepljenih ulomaka raznih brončanih predmeta.⁴⁰ Predmeti iz votivne ostave pripadaju vremenu od 12. do 8. st. pr. Kr.⁴¹ Kao kulturno mjesto pećina je korištena u vremenu od 10. do 8. st. pr. Kr.⁴² Svega nekoliko predmeta iz 12. ili 11. st. pr. Kr. najvjerojatnije su bili starinski votivni darovi.

Gajina pećina nalazi se u Drežniku kod Slunja, na lijevoj obali rijeke Korane. Votivna ostava iz te pećine sadržava sljedeće brončane predmete: tri šuplje sjekire, dva srpa, hiperdimenzioniranu lučnu fibulu, spiralnu narukvicu, spiralnonaočarastu toku, faleru, iglu, kolut i dva privjeska.⁴³ Gajina pećina nalazi se na samoj periferiji područja kulture polja s urnama, a votivna ostava nađena u njoj kronološki pripada završetku te kulture, odnosno 8. st. pr. Kr.⁴⁴

Izvan područja kulture polja s urnama poznato je još jedno kasnobrončanodobno nalazište te vrste - Heathery Burn Cave kod Stanhopea u okolini Durhama u sjeveroistočnoj Engleskoj. Votivna ostava iz te pećine sadržava veliki broj brončanog oružja, oruđa, nakita, posudu, konjsku opremu i dijelove konjskih kola.⁴⁵ Nađeno je i nekoliko primjeraka zlatnog nakita. U pećini su još otkrivena vatrišta, ulomci keramičkog posuda, spaljene životinjske kosti i cijeli ljudski kostur. Kao kulturno mjesto pećina je korištena u 8. st. pr. Kr.

Na ovom mjestu također treba spomenuti da Hermann Müller-Karpe navodi da je u jednoj pećini kod Covalede u pokrajini Soriji u sjeveroistočnoj Španjolskoj nađena kasnobrončanodobna ostava za koju smatra da je votivna,⁴⁶ ali to nije točno.

Beganović u srpnju 1991. Na ovom mjestu zahvaljujem B. Graljuku koji mi je dao podatke i stavio na uvid sjekiru. Sjekira se čuva u Muzeja Bosanske krajine u Banjoj Luci.

Sjekira ima prstenasto zadebljanje oko ruba usadnika i snažno prošireni list sječiva s ravnom oštricom. Između tuljca i lista sječiva nalazi se stepenasti prijelaz. Na obadvijema stranama, ispod prstenastog zadebljanja nalaze se dvije horizontalne plastične linije, a na rubovima po dvije lučne plastične linije koje imitiraju zalistke. U gornjem dijelu, na jednoj bočnoj strani nalazi se ušica za pričvršćivanje sjekire za držak. Slična sjekira zastupljena je u ostavi iz Beravaca kod Vrpolja u Slavoniji koja pripada 10. st. pr. Kr. Vidjeti: Vinski-Gasparini 1973, 177, t. 108: 11.

⁴⁰ Szombathy 1913, 127-190; Čerče, Šinkovec 1995, 217-219 (uključujući i literaturu); Frelj 1998, 81-88.

⁴¹ Gabrovec 1983, 80-82.

⁴² Ibid., 82.

⁴³ Vinski-Gasparini 1973, 179, t. 128: 1-13.

⁴⁴ Ibid., 168-169; Vinski-Gasparini 1983b, 665-666.

⁴⁵ Hawkes, Smith 1957, 148-160; Megaw 1965, 112-114; Britton 1971, 20-38.

⁴⁶ Müller-Karpe 1980, 685, 873.

Ostava nije nađena u pećini nego ispod vapnenačkih ploča na planinskom masivu, na oko 1700 m nadmorske visine.⁴⁷

Pećina Mišarica vjerojatno nije bila veliki kulturni

centar za široko područje. Ta je pećina u prvom redu bila kulturno mjesto stanovništvu koje je naseljavalo područje uz donji tok rijeke Vrbanje, prvenstveno stanovništvu gradine Stražbenice.⁴⁸

- BRITTON, D. 1971, The Heathery Burn Cave revisited. - *British Museum Quarterly* 35, 20-38.
- ČERČE, P. i I. ŠINKOVEC 1995, Katalog depojev pozne bronaste dobe. - U: *Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem* 1, Kat. in monogr. 29, 129-413.
- ČOVIĆ, B. 1965, Uvod u stratigrafiju i hronologiju praistorijskih gradina u Bosni. - *Glas. Zem. muz. Arh.* 20, 27-145.
- ČOVIĆ, B. 1966-1967, Praistorijska nekropola "Petkovo brdo" u Radosavskoj. - *Glas. Zem. muz. Arh.* 21/22, 161-167.
- ČURČIĆ, V. 1907, Nekoliko prehistoričkih predmeta iz Bosne i Hercegovine u zbirci c. kr. naravoslovnoga dvorskoga muzeja u Beču. - *Glas. Zem. muz.* 19, 203-214.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. 1983, Japodska kulturna grupa. - U: *Praist. jug. zem. 4. Bronzano doba*, 374-389.
- FERNÁNDEZ-MIRANDA, M. i R. de BALBÍN BEHRMANN 1971, Piezas de la edad del bronce en el Museo Arqueológico Provincial de Soria. - *Trab. Prehist.* 28, 289-304.
- FIALA, F. 1894, Prehistoričke bilješke. - *Glas. Zem. muz.* 6, 325-332.
- FRELIH, M. 1998, Škocjanske jame in mitični vhod v Hadovo kraljestvo. - *Naše jame* 40, 81-108.
- GABROVEC, S. 1983, Jugoistočnoalpska regija. - U: *Praist. jug. zem. 4. Bronzano doba*, 19-96.
- GRALJUK, B. 1988, Mišarica, Bijeli potok, Banjaluka. - U: *Arh. leks. BiH* 2, 131.
- HARDING, A. 1995, *Die Schwerter in ehemaligen Jugoslawien*. - *Prähistorische Bronzefunde* 4/14, Stuttgart.
- HAWKES, C. F. C. i M. A. SMITH 1957, On Some Buckets and Cauldrons of the Bronze and Early Iron Ages. - *Ant. Jour.* 37/3-4, 131-198.
- KUZMANOVIĆ, R. 1973, *Čelinac kroz vjekove*. - Čelinac.
- LJUBIĆ, Š. 1889, *Popis arkeološkoga odjela Nar. zem. muzeja u Zagrebu* 1/1. - Zagreb.
- MARIJANOVIĆ, B. 1988, Gradina, Rebrovac, Banjaluka. - U: *Arh. leks. BiH* 2, 130.
- MEGAW, J. V. S. 1965, A Bronze Spearhead from the Heathery Burn Cave, Co. Durham. - *Ant. Jour.* 45/2, 112-114.
- MILETIĆ, N. 1971, Do završnih stoljeća srednjeg vijeka. - U: *Laktaši*, 15-28, Laktaši.
- MONTEAGUDO, L. 1977, *Die Beile auf der Iberischen Halbinsel*. - *Prähistorische Bronzefunde* 9/6, München.
- MÜLLER-KARPE, H. 1980, *Handbuch der Vorgeschichte* 4. *Bronzezeit*. - München.
- NIKOLIĆ, V. 1962a, Kratak izveštaj sa sondažnog iskopavanja u Laktašima kod Banje Luke. - *Zbor. kraj. muz.* 1, 300-301.
- NIKOLIĆ, V. 1962b, Nekoliko predmeta bakarnog i bronzanog doba iz severozapadne Bosne. - *Zbor. kraj. muz.* 1, 67-89.
- RADIMSKÝ, V. 1893, Arheološke crtice iz Bosne i Hercegovine. - *Glas. Zem. muz.* 5, 479-497.
- SZOMBATHY, J. 1913, Altertumsfunde aus Höhlen bei St. Kanzian im österreichischen Küstenlande. - *Mitt. Präh. Komm.* 2/2, 127-190.
- VINSKI-GASPARINI, K. 1973, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*. - Monografije 1, Zadar.
- VINSKI-GASPARINI, K. 1983a, Kultura polja sa žarama sa svojim grupama. - U: *Praist. jug. zem. 4. Bronzano doba*, 547-646.
- VINSKI-GASPARINI, K. 1983b, Ostave s područja kulture polja sa žarama. - U: *Praist. jug. zem. 4. Bronzano doba*, 647-667.
- ŽERAVICA, Z. 1989, Arheološki spomenici Goleša, Dobrinje i Zmijanja. - *Naše starine* 18-19, 23-50.
- ŽERAVICA, Z. 1993, *Äxte und Beile aus Dalmatien und anderen Teilen Kroatiens, Montenegro, Bosnien und Herzegowina*. - *Prähistorische Bronzefunde* 9/18, Stuttgart.

Die Höhlen in Debeljaci bei Banja Luka

Zusammenfassung

In Debeljaci bei Banja Luka, in der Nähe des Weilers Kostići, am linken Ufer des Baches Čelinski Potok, unter hohen steilen Felsen, die Bijele Stijene heißen, befinden sich zwei archäologische Höhlenfundorte - Hajdučka Pećina und Mišarica (*Abb. 1*). Außer ihnen befinden sich im Gebiet noch zwei Höhlen - Lazareva Pećina und Zaglavački Kamen, sie wurden jedoch vorläufig nicht als archäologische Fundorte bestätigt. Die Forschergruppe des Amtes für Denkmal- und Naturschutz in Banja Luka hat 1983 in der Höhle Mišarica eine archäologische Probeausgrabung durchgeführt, der Autor dieser Arbeit hat in Zusammenarbeit mit

der Speläologischen Gesellschaft in Banja Luka zweimal, in den Jahren 1986 und 1987, die genannten Höhlen besucht um archäologische Daten zu sammeln und eine Dokumentation auszuarbeiten.

HAJDUČKA PEĆINA (Abtrünnigenhöhle)

Im Zusammenhang mit dieser Höhle steht die Volkslegende von Hajduci (Abtrünnigen) aus der Zeit der osmanischen

⁴⁷ Fernández-Miranda, de Balbin Behrmann 1971, 291-292, Fig. 2, Lám. 1; Monteagudo 1977, 140. Nažalost, H. Müller-Karpe je nepozornošću pogrešno preuzeo podatak iz knjige Luisa Monteaguda objavljene na njemačkom jeziku i tako izvukao netočan zaključak. Do pogreške je došlo zbog sličnosti riječi *Höhe* (visina) i *Höhle* (pećina) u njemačkom jeziku.

⁴⁸ Fotografije u ovom radu snimili su Mile Gvozdenović (*sl. 2*), Boris Graljuk (*sl. 4*), Enes Zahić (*sl. 6: 1*) i Nenad Kobasić (*sl. 6: 2*). Planove pećina izradili su Svjetlana Crepulja i Darko Periša, a za objavu ih je nacrtao Lucijan Roki (*sl. 3* i *sl. 5*). Sažetak na njemačkom jeziku prevela je Matilda Iveković.

Herrschaft, die ihr auch den Namen verliehen hat.

Der Eingang in die Höhle ist 2 m hoch und 0,7 m breit und nach Nordwesten gerichtet (*Abb. 2*). Die Höhle hat die Form eines schmalen, 20 m langen Kanals, der sich in drei Richtungen erstreckt: Nordwest-Südost, Norden-Süden und Nordost-Südwest (*Abb. 3*). Die Höhle ist zum größten Teil 0,5 m breit, nur an einigen Stellen bis zu 1,2 m. Die Höhe beträgt von 0,5 bis 2 m. 7 m hinter dem Eingang befindet sich der breiteste Teil der Höhle, in Form eines kleinen Raumes, der 2,5 m lang, 2 m breit und 2 m hoch ist. Der Boden ist flach und steinig und ist mit einer sehr dünnen Geröllschicht bedeckt.

Vor der Höhle befindet sich ein kleines 10 m breites und 1,5 m langes Plateau, natürlich geschützt durch die hohen Felsen, die sich über dem Eingang erheben. Das Plateau ist von einer dünnen, 0,3-0,4 m starken Geröllschicht bedeckt, so daß stellenweise schon der Grundfelsen hervorragt. Während der Begehung wurden auf dem Plateau vor dem Eingang einige Bruchstücke von Keramikgefäßen grober Ausführung gefunden, darunter charakteristische Bruchstücke von Gefäßen mit eingezogenen und schrägkanellierten oder ausgezogenen und facettierten Rändern und Bruchstücke von Gefäßen, an ihrem Rand und am waagrechten plastischen Band unter dem Rand sieht man Vertiefungen, die durch Eindrücke des Fingers ausgeführt wurden. Diese Bruchstücke werden der späten Bronzezeit beziehungsweise der Urnenfelderkultur zugeschrieben.

MIŠARICA (*Maushöhle*)

Die Höhle Mišarica befindet sich etwa 300 m südwestlich der Hajdučka Pećina. Der Name wird von den zahlreichen Fledermäusen abgeleitet, die darin leben. Mit dieser Höhle wird auch die Volkslegende der Hajduken aus der Zeit der osmanischen Herrschaft in Beziehung gebracht.

Der Höhleneingang ist 7 m hoch und 8 m breit und nach Osten gerichtet (*Abb. 4*). Der Eingangskorridor, der in den ersten Saal führt, ist 15 m lang, 6-7 m breit und 5-7 m hoch, und erstreckt sich in Richtung Ost-West. In diesem Teil der Höhle befinden sich einige Steinblöcke, die von der Decke fielen. Der erste Saal hat einen kreisförmigen Grundriss mit einem Durchmesser von 15 m. Im höchsten Teil ist der Saal 12 m hoch. Die Decke des Saales ist mit wunderschönen Stalaktiten verschiedener Größen bedeckt. Aus dem ersten Saal zweigt sich in Richtung Nordwesten ein Korridor ab, der 10 m lang, 2,5 m breit und 2,5-4 m hoch ist, er führt in den zweiten Saal. Der zweite Saal hat auch einen kreisförmigen Grundriss mit 9 m Durchmesser. Der Saal ist an seiner höchsten Stelle 5 m hoch. Im Ostteil des Saales befinden sich einige leicht zugängliche Etagenräume. Aus diesem Saal führt in Richtung Nord ein schmaler Nebenkanal der 6 m lang, 1,5 m breit und 1 m hoch ist, an dessen Ende sich eine Siphonwasserquelle befindet. Hier endet auch die Höhle, die etwa 65 m lang ist (*Abb. 5*). Der Boden der Höhle ist eben, mit hellbraunem sandigen Lehm oder scharfkantigen Steinen verschiedener Größe bedeckt.

Die Höhle ist im Großteil des Jahres hydrologisch aktiv. Das Wasser, das an ihrem Ende entspringt fließt als schmaler Bach zum Ausgang (Eingang), woher es als Wasserfall in den Čelinski Potok mündet. Mit Ausnahme des Sommers steht die Höhle immer unter Wasser.

Im Eingangskorridor der Höhle, an seiner nördlichen Wand wurde 1983 eine Sonde von 4 x 2 m geöffnet und 0,7 m tief ausgehoben. Von der Oberfläche bis zur genannten Tiefe besteht sie aus einer hellbraunen sandigen Lehm-Schicht, mit größeren und kleineren scharfkantigen Steinen. Diese Schicht liegt auch unter der genannten Tiefe. In einer Tiefe von 0,1 bis 0,3 m wurden nur einige Gegenstände aus der Neuzeit gefunden: ein Bronzegewicht einer Waage (sog. Kantar), eine venetianische Bronzemünze aus dem 17.-18. Jh., ein Feuerzeug für Feuersteingewehre, eine Keramikpfeife und einige Bruchstücke

von Keramikgefäßen, die auf einem schnellen Töpferrad hergestellt wurden. Diese Funde bestätigen und unterzeichnen die Glaubwürdigkeit der Volkslegende von der Nutzung der Höhle durch die Hajduken zur Zeit der osmanischen Herrschaft.

Während der archäologischen Probeausgrabungen wurde die ganze Höhle untersucht, dabei wurde an ihrem Ende bei der Wasserquelle ein Bronzebeil gefunden (*Abb. 6: 1*). Ein Taucher aus dem Taucherklub "Buk" aus Banja Luka versuchte im Sommer 1991 durch die Siphonquelle zu tauchen und zu erforschen, ob es einen weiteren Teil der Höhle gibt. Dieser Versuch war jedoch nicht erfolgreich, da die Siphonöffnung zu eng für einen Erwachsenen ist. Bei dieser Gelegenheit wurde jedoch zufällig bei der Quelle noch ein Bronzebeil, das dem ersten ähnelt, gefunden (*Abb. 6: 2*). Diese Funde weisen darauf hin, daß in der Siphonquelle noch weitere Bronzegegenstände sein könnten, die, aus den genannten Gründen, vorläufig nicht gefunden werden können.

Bronzene Tüllenbeile mit verschiedenen Kombinationen von "V"-Verzierungen sind vor allem für die Urnenfelderkultur im mittleren Donaugebiet charakteristisch, besonders oft kommen sie im Gebiet an der Donau, der Drau und der Save wie auch im Gebiet südlich der Save vor. Sie treten auch in anderen Bereichen gleichzeitiger Kulturen des westlichen Balkans auf, jedoch in kleinerem Ausmaß. Die Beile aus der Höhle Mišarica werden nach der Form und den Verzierungen der späteren Bronzezeit zugeordnet, genauer in das 12. oder 11. Jh. v. Chr. Die nächstgelegene und beste Analogie zum Beil auf *Abb. 6: 1* ist ein Stück, das aus dem Hort aus Bizovac bei Osijek stammt, wie auch ein Stück von einem unbekanntem Fundort in Westherzegowina. Die nächstgelegene und beste Analogie zum Beil auf *Abb. 6: 2* ist ein Stück aus einem unbekanntem Fundort in Lika. Als Besonderheit des Beils auf *Abb. 6: 2* sehen wir eine Deckschicht aus "weißer Bronze" an der Außenfläche, die ihm bei Beleuchtung einen besonderen Glanz verleiht. Die "weiße Bronze" war in der späten Bronzezeit wegen ihres hohen Zinngehaltes sehr geschätzt, daraus hat man vor allem Schmuck hergestellt.

SCHLUSSFOLGERUNGEN

Die Hajdučka Pećina und Mišarica befinden sich in der Umgebung von Banja Luka, am unteren Lauf des Flußes Vrbanja. Dieses Gebiet gehört zu Nord-beziehungsweise Nordwestbosnien, das in der späten Bronzezeit zur Urnenfelderkultur gehörte.

Im weiten Gebiet um Banja Luka wurden bis jetzt mehrere Fundorte entdeckt, die zur späten Bronzezeit gezählt werden, beziehungsweise zur Urnenfelderkultur. Wallburgen, die in der späten Bronzezeit besiedelt waren, sind bis jetzt in Agino Selo, Boćac, Čokori, Kola, Krupa am Vrbas, Pavići, Radmanići, Radosavska, Šljivno, Šušnjari und Zelenci entdeckt worden. In Laktaši wurde eine offene, am Ende der späten Bronzezeit gegründete Siedlung entdeckt. Metallbearbeitung der späten Bronzezeit wurde auf der Wallburg in Radmanići festgestellt, wo eine Gießform für den Guss von Bronzeschmuck gefunden wurde. Gräberfelder der Urnenfelderkultur wurden in Mahovljani und Radosavska entdeckt. Neben diesen Fundorten wurden durch Zufall auch einzelne Bronzegegenstände gefunden, die zur späten Bronzezeit gehören. Bei Boćac, in der Schlucht des Flußes Vrbas wurden zwei Sichel und ein Tüllenbeil gefunden, in Banja Luka ein Tüllenbeil, in Laktaši ein Armring und in Ivanjska eine hyperdimensionierte Bogenfibel, die zweifelsohne Votivbestimmung hatte. In der Umgebung von Banja Luka, ohne weitere Bestimmung, wurde noch ein Tüllenbeil gefunden.

Im Gebiet des unteren Laufes des Flußes Vrbanja bis zu seiner Mündung in den Fluß Vrbas, ausgenommen Hajdučka Pećina und Mišarica, gibt es noch einige Fundorte, die in die späte Bronzezeit beziehungsweise in die Urnenfelderkultur gehören.

Etwa 1,5 km nordöstlich der Hajdučka Pećina, am rechten

Ufer des Bijeli Potok (*Weißer Bach*), unweit seiner Mündung in den Fluß Vrbanja, befindet sich die Wallburg Stražbenica. Auf der Wallburg wurden zahlreiche Bruchstücke von prähistorischen Keramikgefäßen gefunden, davon werden einige Stücke mit völliger Sicherheit der späten Bronzezeit beziehungsweise der Urnenfelderkultur zugeordnet. Unter der Nordseite der Wallburg wurde ein Hort von Waffen gefunden, davon blieb nur ein bronzenes Nierenknaufschwert erhalten, das aus dem jüngeren Teil der späten Bronzezeit stammt.

Außer der Wallburg Stražbenica befinden sich in diesem Gebiet noch zwei weitere Wallburgen, die in der späten Bronzezeit besiedelt waren. Das ist die Wallburg auf Rebrovac und die Wallburg Orlovača auf der Starčevica. In der Nähe der Wallburg auf dem Rebrovac, auf dem Medeno Polje (*Honigfeld*) wurde ein Hort von Bronzeschmuck gefunden, wovon nur sechs Fußringe und ein Diadem erhalten geblieben sind. Dieser Hort stammt aus dem 11 Jh. v. Chr. Daneben wurde in Čelinac ein bronzenes Tüllenbeil gefunden.

Die Hajdučka Pećina war nur ein vorübergehender oder zeitweiliger Aufenthaltsort der Menschen, die dieses Gebiet in der späten Bronzezeit besiedelten. Nur der natürlich geschützte Raum vor dem Höhleneingang wurde benutzt, da das Innere der Höhle wegen der Beschaffenheit des Bodens überhaupt keine günstigen Bedingungen bietet. Falls das Innere der Höhle überhaupt benutzt wurde, so konnte dies nur der kleine Raum gewesen sein.

In der Mišarica haben die archäologischen Probeausgrabung gezeigt, daß es im Eingangskorridor der Höhle überhaupt keine Kulturschicht gibt, sondern das die wenigen neuzeitlichen Funde sporadisch auftreten, und zwar in geringer Tiefe. Die Höhle ist wegen des Wasserdurchlaufs und der Überschwemmung der ganzen Oberfläche während des Großteils des Jahres nicht benutzbar. Die wenigen Funde, die bei der archäologischen

Ausgrabung entdeckt wurden, weisen daraufhin, daß der Eingangskorridor vorübergehend oder zeitweilig in der genannten Zeit benutzt wurde, und zwar zweifelsohne im Sommer, da die Höhle nur dann nicht überschwemmt ist.

Ungünstige Siedlungsbedingungen und Funde von Bronzebeilen neben einer Quelle im schwer zugänglichen und schmalen Endteil der Höhle stellen vor uns die Frage, zu welchen Zwecken die Mišarica in der späten Bronzezeit benutzt wurde. Die Höhle hat durch ihre Größe, Komplexität und innere Schönheit die Menschen, die in diesem Gebiet in der späten Bronzezeit lebten, sicherlich stark angezogen - der Wasserauslauf aus ihrem Innenbereich in den Čelinski Potok ist ein staunenerregender und beeindruckender Anblick - sie hat in ihnen bestimmt ein religiöses Verhältnis zu den Naturerscheinungen die mit ihrem geistigen Leben verknüpft waren, hervorgerufen. Daraus ist zu schließen, daß die Höhle, wenn auch nur in einer kurzen Zeitspanne, zu besonderen Kultzwecken benutzt wurde, die Bronzebeile waren Votivgaben an die Götter der Unterwelt und des Wassers.

Die Kultstätten mit Votivgaben oder Horten im Gebiet der Urnenfelderkultur sind an Hügel, Flüsse, Seen, Sümpfe und Höhlen gebunden. Im Unterschied zu den anderen Kultstätten sind die Kultstätten mit Votivhorten in Höhlen im Gebiet dieser Kultur sehr selten. Außer der Höhle Mišarica sind bisher nur noch zwei solcher Fundorte bekannt. Das sind die Mušja Jama bei Škocjan (Slowenien) und die Gajina Pećina in Drežnik bei Slunj (Kroatien).

Die Höhle Mišarica war wahrscheinlich kein bedeutendes Kultzentrum für ein großes Gebiet. Diese Höhle war vor allem eine Kultstätte der Bevölkerung, die dieses Gebiet am unteren Lauf des Flusses besiedelte, vor allem der Bewohner der Wallburg Stražbenica.